

بیرنچی قسم

ئسلام

ئەقەدە پىرقىلىرى

فىقھى مەزھەبلەر ۋە ئۇلارنىڭ قۇچىدا يېتىلگەن ھەرىكەتلەر

- بىرىنچى پەسىل: ئومۇمىي مۇقەددىمە
- ئىككىنچى پەسىل: ئىسلام
- ئۈچىنچى پەسىل: ئىسلام تارىخىدىكى ئەقەدە پىرقىلىرى
- تۆتىنچى پەسىل: ئىسلامدىكى فىقھى مەزھەبلەردىن
- بەشىنچى پەسىل: يېقىنقى زامان ئىسلاھات ھەرىكەتلىرى
- ئالتىنچى پەسىل: سۇپىزم، ۋارىيانتلىرى ۋە ئۇنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلار
- يەتتىنچى پەسىل: چەكتىن ئاشۇرۇۋەتكەن جامائەتلەر
- سەككىزىنچى پەسىل: خەلىپىلىكنى قايتا تۇرغۇزۇشقا چاقىرىدىغان جامائەتلەر
- تۇققۇزىنچى پەسىل: مىللەتچى (ئىرقچى) جامائەتلەر
- ئونىنچى پەسىل: ئىسلامغا قارشى يۇشۇرۇن ھەرىكەتلەر
- ئون بىرىنچى پەسىل: ھازىرقى زاماندىكى پارتىيىلەر، ھەرىكەتلەر ۋە ئېقىملار

بىرىنچى پەسىل

ئومۇمىي مۇقەددىمە

ئىسلام - تەسلىم بولۇش، بويسۇنۇش دېگەن بولىدۇ. ئاللاھ رازى بولغان يولغا ئۆز ئىرادىسى بىلەن تەسلىم بولۇش، قۇرئان كەرىم ۋە پاك سۈننەتلىرىدە پەرۋەردىگارى نامىدىن بۇيرۇلغان بارلىق نەرسىلەرگە ئىتائەت قىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

بۇ دىننىڭ پىرىنسىپى ئىسلامنىڭ ئاساسىي تېمىسىدا ئىجتىھاد قىلىشقا بولمايدىغانلىقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئىككى شاھادەتنى ئادا قىلىش ئىسلامغا كىرىش ئېغىزى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئىنسان بۇ ئىككىسىدىن كىرىپ، ئىسلامنىڭ، ئىماننىڭ ئەركانلىرى ۋە ئېھسانلىرىغا بۇ ئەركانلارغا مەنسۇپ ھېچقانداق نەرسىنى ئۆزگەرتىش ھوقۇقى بولمىغان ئەھۋالدا ئەمەل قىلىدۇ. ئىسلام كۆپ ئىلاھلىق ئىدىيىسىنى رەت قىلىدۇ. نامازنىڭ، زاكاتنىڭ، رۇزىنىڭ ياكى ھەجنىڭ تەبىئىتىنى ئۆزگەرتىش، ئاللاھ تائالاغا، پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە ۋە قىيامەت كۈنىگە بولغان ئىماننى رەت قىلىش ئىدىيىسىنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئەمما دىندىكى موقىم نەرسىلەرنىڭ سىرتىدىكى شاخچە مەسىلىلەردە، قۇرئان - سۈننەت دائىرىسىدە ئىجتىھادنىڭ شەرتلىرى ھازىرلانغان ھەرقانداق بىر مۇسۇلماننىڭ ئىجتىھاد قىلىش ھەققى بار، دەپ قارايدۇ.

ھەر قانداق بىر ئوقۇرمەن بۇ مەسىلىنى ئومۇملاشتۇرۇپ چۈشەنگەندە، بۇ ئېنىسكىلوپېدىيىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ئىسلامغا دائىر تېمىلاردىكى ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىيدىغان ئۆلچەم ئىكەنلىكىنى پەرق قىلالايدۇ.

مۇشۇ نوقتىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ، ئىسلامغا مەنسۇپ تېمىلارنى تەقسىم قىلىدۇق. ئالدى بىلەن ئىسلام ھەققىدە توختىلىپ، ئۇنىڭ تۇنۇشتۇرۇلىشى، تەبلىغ قىلىنىشى، ئىسلام دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇش جەريانى، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ بەلگۈلىرى ۋە مۇسۇلمان كىشىنىڭ ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلىۋاتقانلىقىنى ئىسپاتلاش، ئاللاھنىڭ دىنغا كىرىش ۋە توغرا يولدا مېڭىشىنى ئارزۇ قىلىدىغان غەيرى مۇسۇلمانلارغا ھېدايەت يولىنى كۆرسىتىپ بېرىش قاتارلىقلار توغرىسىدا ئوقۇرمەنلەرگە ئومۇملاشتۇرغان ھالدا مەلۇمات بەردۇق.

ئۇنىڭدىن كېيىن، فىقھى، ئەقىدە ۋە پىكىرى مەزھەبلەرگە دائىر تېمىلارنى تەتقىق قىلىدۇق ۋە ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائەتنىڭ مەزھىبى بىلەن باشلىدۇق. ئۇ ئۆزىدىن باشقا پىرقە ۋە مەزھەبلەرگە نىسبەتەن ئادىل ھۆكۈم، كۈچلۈك مىزان ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلەر تۇتۇپ ماڭغان يولنىڭ نىگىزىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائەتنىڭ ئەقىدىسى، ئاللاھ تائالا ئۆزىنى سۈپەتلىگەن ۋە ئۇنى پەيغەمبىرى سۈپەتلىگەن سۈپەتلەر بىلەن ئۆزگەرتىمەستىن، بورمىلىماستىن، قىياپىتىنى سۈرۈشتۈرمەستىن ۋە ئوبرازلاشتۇرماستىن سۈپەتلەيدىغان ئىماندا ئەكس ئىتىدۇ. قۇرئان ئاللاھ تائالانىڭ كالامى، مەخلۇق ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشلانغان يەنە شۇنىڭغا قايتىدۇ. بەندىلەرنىڭ ئىش - ئەمەللىرى ۋە باشقىلارنىڭ

ھەممىسىنى ئاللاھ تائالا ياراتقان، ئاللاھنىڭ خالىغىنى بولىدۇ، خالىمىغىنى بولمايدۇ. ئۇ تائەتكە بۇيرۇپ، مەئىيەتتىن توسىدۇ. ئىشنى ھەقىقىي ئېلىپ بارغۇچى بەندىدۇر، ئۇلار قىبلە ئەھلىدىن بىرسىنى بىرەر چوڭ گۇناھنى ھالال سانمىغان بولسىلا كاپىر دېمەيدۇ. ئىمان ئەھلىدىن بىرىنى دۇزاختا مەڭگۈ قالىدۇ، دەپ ھۆكۈم قىلمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى خەلىپىلەر: ئەبۇ بەكر، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆمەر، ئارقىسىدىن ئوسمان، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەلى (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) لاردۇر. ئۇلارنىڭ شەرەپ مەرتىۋىسى خەلىپىلىك تەرتىۋى بىلەن ئوخشاشتۇر. كېمىكى، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئوسمان رەزىيەللاھۇدىن ئەۋزەل دەپ قارىسا، بۇ ھەقتە ئىلىمىز سۆزلىگەن، ھەق يولدىن ئازغان بولىدۇ؛ ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائەنىڭ تۆت مەزھىبى نىگىزىدىن بۇ ئەقىدىنى تۇتۇپ ماڭىدۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەھلى سۈننەتتىن باشقا مەزھەبلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇ نەشرىدە ئىبازىي، ئون ئىككى ئىمامچىلار، زەيدىيە ۋە مۇتەزىلە مەزھەبلىرى بىلەنلا بولدى قىلدۇق. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائەگە تەۋە دەپ قارىلىۋاتقان كالامىز تەرەپدارلىرىنىڭ مەشھۇر پىرقىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا: ئەشئەرىيەلەر ۋە ماتۇرىدىنلارنى ئۇقۇغۇچىلارنىڭ سېلىشتۇرۇپ كۆرۈلىشى، ساغلام ھەقىقەتلەرنى ئۆزى يەكۈنلىيەلىشى ئۈچۈن، ھەقىقەتنىڭ ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائە تەرىپىدە ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغانلارنىڭ ھەقىقەتكە خىلاپلىق قىلغان بولىدىغانلىقىنى بايان قىلدۇق.

ئىبازىيلارنىڭ قۇرئان مەخلۇق، چوڭ گۇناھلارنى ئۆتكۈزگەنلەرنى كاپىر (نىپەتكە كۇپۇرلۇق قىلىش) دېيىش، ئاللاھنىڭ دىدارىنى كۆرۈشنى ئىنكار قىلىش قاتارلىق ئاساسلىق مەسىلىلەردە ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائەگە قارشى مەيداندا ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىپ ئۆتتۇق. ئەمما، زەيدىيە بولسا، شىئەلەرنىڭ ئەھلى – سۈننەت ۋە لىجامائەنىڭ يولىغا (مېتودىغا) ئەڭ يېقىن بىر پىرقىسى بولۇپ، گەرچە ئۇلار ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىلىكىنى ئېتىراپ قىلىشىمۇ، ئۇنى قىسمەن ئىشلاردا ئەيىپلەيدۇ. ئۇلارنىڭ تامامەن ئەكسىچە، ئون ئىككى ئىمامنى ياقلايدىغان شىئەلەر ئەبۇ بەكر، ئۆمەر، ئوسمان (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن!) لارنىڭ ئەمەس، پەقەت ئەلنىڭلا خەلىپىلىكىگە ھەقىقەت ئىكەنلىكىدە چىڭ تۇرىدۇ. ئۇلار ئون ئىككى ئىمامنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى يۇشۇرۇنۇلغان، ئۇ قايتىپ كىلىدۇ، دېيىشىدۇ. ئۇلار ئىماملارنى گۇناھلاردىن پاك، دەپ بىلىدۇ، ئىدىيىسىنى باشقىلاردىن يۇشۇرۇن تۇتۇش ۋە ۋاقىتلىق نىكاھنى مۇباھ دەپ قارايدۇ. چوڭ ساھابىلەرنى ھاقارەت قىلىپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى چەكتىن ئاشۇرۇپ ماختايدۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەھلى سۈننەت مەزھەبلىرى دەپ تۇنۇلغان تۆت فىقھى مەدرىسىنى ئۈگەندۇق ۋە ئەھلى سۈننەت مەزھەبلىرىنىڭ سىرتىدىن جەئفەرىيە مەزھىبىنى تاللىدۇق. بۇ مەزھەبلەر ئەمەلىيەتتە فىقھى مەدرىسلىرى ئىبارەتتۇر. شۇڭا ئۇنى ئوقۇرمەنلەرگە ئىسلام دۈشمەنلىرىنىڭ ئۇنىڭغا بۆھتان چاپلاپ، ئىسلاممۇ خىرىستىئان دىنىغا ئوخشاشلا مەزھەبلەرگە بۆلۈنۈپ كەتكەن دەيدىغان بىلچىرلاش خاراكتېرلىك ھۇجۇملىرىغا قارشى تۇرالغۇدەك دەرىجىدە ئوتتۇرىغا قويدۇق. مەسىلەن، ئىسلامدىكى فىقھى مەدرىسلىرى ئىسلامنىڭ ئېھسان، ئىمان، ئىسلام ئەركانلىرىنىڭ تەبىئىتى ياكى تەۋھىدنىڭ ھەقىقىتىدىن ھەر قانداق ئەھۋالدا ھالقىپ

كەتمەستىن، شاخچە مەسىلىلەر خۇسۇسىدا ئېلىپ بارغان ئىجتىھادلاردىن ئىبارەت بولۇپ، خرىستىئان دىنى بۆلۈنگەن مەزھەبلەرنىڭ دەل ئەكسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مەسىلەن، كاتولىك، ئورتودوكس ۋە پروتىستانت مەزھەبلىرى دىننىڭ نېگىزىدا، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبىئىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىشتا ئىختىلاپلىشىپ قالدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇرمەن مالىكىي، شافىئىي، ھەنەفىي ۋە ھەنبەلىيىدىن ئىبارەت ھازىرغىچە مەۋجۇد بولۇپ تۇرىۋاتقان ئەھلى سۈننەت مەدرىسىلىرىنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەنگەندە، ئۇلارنىڭ شەكسىز ھالدا ئىسلام ئاساسىغا ئويغۇن كىلىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ پەقەت ۋارىيانتلار ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىجتىھادلار ئىكەنلىكىنى ئېنىق تونۇپ يىتىدۇ. شۇڭا ئىجتىھادنىڭ ئىشىكىنى تاقىۋالماستىن قوبۇل قىلىشقىمۇ، ئۇلارنى قۇيۇپ ئىجتىھاد قىلىشقىمۇ بولىدىغان بۇ فىقھى مەزھەبلەرنى بايان قىلدۇق. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئىسلام ئالەمىدە تەسىرى ۋە تەرەپدارلىرى بار ئىككى خىل چاقىرىقنىڭ بايانىنى كەلتۈردۇق. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى: ئىجتىھاد قىلىشنىڭ شەرتى توشقان، ئەنئەنگە ئېسىلىۋالمايدىغان، مەزھەب تەئەسسۇپلىقى يوق كىشىلەرنى ئىجتىھاد قىلىشقا چاقىرىش. ئىككىنچىسى: يوقىرىقىنىڭ ئەكسىچە، ئىجتىھاد ئىشىكلىرىنى تاقاپ، مەزھەبلەرگە ئېسىلىشنىڭ ۋاجىبلىقىغا چاقىرىدىغان، مەزھەب تەئەسسۇپلىقى بار كىشىلەر. يۇقىرىدا جەئەرى مەزھىبىنى بۇ قاتاردا ساناپ ئۆتكەن ئىدۇق.

تەۋھىد ئەقىدىسىگە ئارىلىشىۋالغان بىدئەت ۋە شىپىرىكلەرنىڭ نەتىجىسىدە ئىسلاھاتچى شەيخ مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋاھىپنىڭ سەلەپى ھەرىكىتى يېقىنقى دەۋردە سەلەپىلەر دەۋرىنىڭ يېڭىلىشى ۋە داۋامى سۈپىتىدە مەيدانغا كەلدى. بۇ چاقىرىقنى بىر قەدەر تەپسىلىي بايان قىلدۇق. ئۇنىڭ سەلەپى ئىسلاھات ھەرىكىتى ئىكەنلىكىدە گەپ يوق. بەلكى ئۇ، يېقىنقى دەۋر ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىنىڭ بايراقدارى؛ چۈنكى باشقا بارلىق ئىسلاھات ھەرىكەتلىرى بۇ سەلەپى ھەرىكىتىدىن پايدىلاندى. ئۇنىڭدىن ئوخشىمىغان دەرىجىدە تەسىر قوبۇل قىلدى. بۇ سەلەپىلەر دەۋرىنى مۇقىم بىر قانچە خىل ئالاھىدىلىك بىلەن سۈپەتلەندى. ئۇنىڭ مۇھىملىرى: پۈتۈنلەي ئىسلام ئەقىدىسىگە، ئۇنىڭ ساپ ئەسلىگە قايتىشقا چاقىرىدىغان ھەرىكەت. قۇرئان - سۈننەتتە بايان قىلىنغان روشەن ھەقىقەت بولۇپ، چىگراسىدىن تىرناق مىقدارى ھالقىپ كېتىشكە بولمايدۇ. شۇنىڭدەك بۇ ھەرىكەت، تەۋھىد ئۇقۇمىنى ئۇنىڭغا يېپىشىۋالغان شىپىرىكنىڭ تۈرلىرىدىن تازىلاش، جىھاد پەرزىنى تىرىلدۈرۈش، بىدئەت ۋە خۇراپاتلىقلارنى باستۇرۇش، بىدئەت خاراكتېرىدىكى ۋاسىتە ئىشلىتىشلەرنى يوق قىلىشقا، سۈپىزىم تەرىقىتىنىڭ كاكىراشلىرىغا، قەبرىلەرنى ياساش، ئۇنىڭغا يۇپۇق يېپىش ۋە چىراق يېقىشلارغا قارشى تۇرىدۇ. بەلكى بۇ چاقىرىقتا قەتئىي چىڭ تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۈممەتنى پىكىرى جەھەتتىن ئويغۇتۇپ، ئەنئەنە، تىنچلىق، قالاقلق ئاستىدا بىر مەزگىل قالغان ئۈممەتنى ھەقىقىي ئىسلام مەدەنىيىتى بەرپا قىلىشقا چاقىرىدۇ. بۇ دەۋەت ساھىبى ۋە قۇرغۇچىسىنىڭ كىتابلىرىنىڭ نىگىزى تەۋھىد ئەتراپىدا ئايلىنىش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئىدى. بۇنداق ئالاھىدىلىك باشقا ھەرىكەتلەرنىڭ بىرىدىمۇ تېپىلمايدۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن باشقا بىر قىسىم سەلەپى ھەرىكەتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. مەسىلەن: ھىندىستان يېرىم ئارىلىدىكى ئەھلى ھەدىسلىرىنىڭ رولىنى يېڭىلاش

مەقسىتىدە مەيدانغا كەلگەن ھەرىكەت. بۇ ھىجرىيە V ئەسىردىن X ئەسىرگىچە، بولۇپمۇ سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىي (ۋاپاتى 421 - يىلى) دەۋرىدە تازا گۈللەنگەن.

شاھ مۇھەممەد ئىسمائىل ئەددىھەلىۋى قۇماندانلىقىدا ئىنگىلىز باسمىچىلىرىغا قارشى جىھاد ھەرىكىتى باشلاندى. ئۇلار ھەقىقىي ئىسلامغا چاقىرىش، تەۋھىد چۈشەنچىسىنى شېرىك ۋە بۇددىزمنىڭ چاڭ - تۇزانلىرىدىن تازىلاش، بىدئەت، خۇراپات ۋە مەزھەب تەئەسسۇپلىقنى يوق قىلىشقىمۇ كۆڭۈل بۆلدى. ئەھلى ھەدىسلىرىنىڭ ھەدىس خىزمەتلىرى، يېزىق ئىشلىرى، مەكتەپ ۋە مەسچىتلەرنى بىنا قاتارلىق ساھەلەر بويىچە كۆزگە كۆرىنەرلىك نەتىجىلىرى بار.

مىسىر، سۇدان ۋە باشقا جايلاردىكى "أнвар السنة المحمدية" «سۈننەتنى مۇھەممەدىيە ئەنساھلىرى» جامائىتىمۇ ئەقىدە ۋە يۈنلىشتە سەلەپلەرنىڭ مېتود ئاساسىي ئۈستىگە قورۇلغان بولۇپ، خالىس تەۋھىدگە ۋە ساغلام سۈننەتكە چاقىرىپ، خۇپارات ۋە بىدئەتلەرنىڭ چاڭ - تۇزانلىرىنى تازىلاش، غەربلىشىش، سىكولارىزم، يۈشۈرۈن ھەرىكەتلەر ۋە چېكىدىن ئاشقان تەسەۋۋۇپچىلارغا قارشى تۇرغان. ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇپ ئېقىملىرىنى پاش قىلىش، كەمچىللىكلىرىنى بايان قىلىش ۋە سەلەپ - سالھلارنىڭ ئۇسۇلى بويىچە كىتاب - سۈننەتكە چاقىرىش پائالىيىتىنى كېڭەيتىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىجابىي تەسىرلىرى بار.

◈ قۇرئان ۋە سۈننەت، شەرىئەت ۋە ئەقىدىنىڭ ئاساسلىق مەنبەلىرى ئىدى. لېكىن، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئىسلام دۆلەتلىرى ئىنگىلىز ۋە فىرانسوزلارنىڭ مۇستەملىكىسى ئاستىدا گۇمران بولدى. ئاللاھنىڭ شەرىئىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا بەشەرى قانۇن - نىزاملارنى يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئۇ ئىككى مەنبەدىن يىراقلىشىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن، ھاياتنىڭ پۈتكۈل ساھەلىرى بويىچە ئىسلام شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىشنى ئاساسى مەقسەت قىلغان ئىسلاھات ھەرىكەتلىرى مەيدانغا كەلدى.

بۇ نوقتىدا، يېقىنقى زامان ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىنى، مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتى، ھىندىستان يېرىم ئارىلىدىكى ئىسلام جامائىتى، تۈنىستىكى ئىسلام يۈنلىش ھەرىكىتى، تۈركىيەدىكى سالامەت پارتىيىسى، كوردىستان ئىسلام پارتىيىسى، سۇداندىكى مىللىي ئىسلام بىرلىكىسى، پەلەستىندىكى ھاماس (ئىسلام قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتى) ھەرىكىتى ۋە ئالجزىيەدىكى ئىسلام قۇتقۇزۇش ئالدىنقى سېپى قاتارلىقلارنى نەمۇنە سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويدۇق.

بۇ خۇسۇستا بىر قانچە خىل ئىشلارنى مۇلاھىزە قىلىشقا بولىدۇ:

- مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتى، رىئال تۇرمۇشتا ئىسلام شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىشنىڭ ۋاجىبلىقىنى تەكىتلەش بىلەن بىرگە، قۇرئان - سۈننەتكە ئويغۇن بولغان ئىسلامغا قايتىش ۋە مۇكەممەل بولغان مېتود ئارقىلىق سىكولارىزم ھەرىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇشقا چاقىرىدىغان ھازىرقى زامان ئىسلام ھەرىكەتلىرىنىڭ بىرى.

- ھىندىستان - پاكىستان يېرىم ئارىلىدا شەيخ ئەبۇل ئەئلامە ۋە ۋەدى تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان ئىسلام جامائىتى شەيخۇل ئىسلام مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋاھابنىڭ

ئىنسانلار تەرىپىدىن بىكىتىلگەن قانۇن - نىزاملار، دېمەكچى - تەرجىمان.

دەۋىتىدىن زور دەرىجىدە تەسىر قوبۇل قىلغان. ئۇ يەنە مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىنىڭ ئىمان ئېيتقاندىن كېيىنكى ئەڭ مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرى بولغان ئىسلام شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىش قارىشىغا ئوخشاش بىر قىسىم مەنھەج (مېتود) لىرىدىنمۇ تەسىر قوبۇل قىلغان. لېكىن ئۇ دېققىتىنى ئەقىدە ۋە تەۋھىد مەسىلىسىگە سەلەپلەر دەۋىتىدە كۈچلۈك مەركەزلەشتۈرمىگەن.

- تۇنىستىكى ئىسلام يۆنىلىش ھەرىكىتى (گۈللىنىش پارتىيىسى) ئىسلام تارىخىدىكى ئەقىلىيەتچىلىك مەدرىسىدىن روشەن تەسىر قوبۇل قىلغىنىدىن باشقا، مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىنىڭ پىكىر - چۈشەنچىلىرىنىمۇ ئۆزىگە يىتەكچى قىلغان.

- تۈركىيەدىكى سالامەت (رىفاق) پارتىيىسى، ئىسلام پارتىيىسى بولۇپ، ھاياتنى ئىسلامنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپلىرى بويىچە قايتا قورۇپ چىقىشنى مەقسەت قىلدۇ. ئەمما ئۇ، ئالدىدا سىكولارىزم ئېقىمىنىڭ تۇرىۋېلىشى بىلەن ھەقىقىي تۈردە دىنى پائالىيەت ئېلىپ بارالماي يۈنۈلۈش ئۆزگەرتكەن. چۈنكى، تۈركىيەدىكى سىكولارىستىك تۈزۈم (دىندىن تاشقىرى ھاكىمىيەت تۈزۈمى) ھەرقانداق دىنى جامائەت ياكى پارتىيەنىڭ قانۇنلىشىشىغا يول قويمايدۇ. بۇ پارتىيە ئۆز پىكىرىنى رىئاللىققا ئايلاندۇرىدىغان ۋاسىتە سۈپىتىدە سىياسىي يولنى تاللىغان.

- كوردىستان ئىسلام پارتىيىسىمۇ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىدىن تەسىر قوبۇل قىلغان. ئۇنىڭ ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ سىرتىدىمۇ ھىمايىچىلىرى بار.

- سۇداندىكى مىللى ئىسلام بىرلىكسىپى، باشقا بارلىق غەيرى ئىسلامى ھەرىكەتلەرگە قارشى بىر بىرلىكسەپ تەسىس قىلغان. گەرچە ئۇ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىدىن بىخلىنىپ چىققان بىرلىكسەپ بولسىمۇ، كېيىن مۇستەقىل يول تۇتۇپ ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىھادلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ئىجتىھادلارنىڭ بىر قىسىملىرى مۇسۇلمان قېرىنداشلار ۋە سەلەپلەرنىڭ بىردەك تەنقىدلىشىگە ئۇچرىغان.

- شۇنىڭدەك، ھاماس ھەرىكىتى پەلەستىندىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىنىڭ قوچقىدا يېتىلگەن پەلەستىن جىھاد ھەرىكىتى. ئۇ پەلەستىن مەسىلىسىنى تىنچ يوللار بىلەن ھەل قىلىشنى رەت قىلدۇ ۋە ئۇنى ۋاقىت زاي قىلىش دەپ قارايدۇ. ئۇ يەنە، پەلەستىن زېمىنى مۇسۇلمان ئەۋلادلىرىغا قىيامەت كۈنىگىچە ۋەقى قىلىنغان، ئۇنىڭدا كەڭچىلىك قىلىش ياكى بىرەر بۆلىكىنى ئايرىپ قويۇش توغرا ئەمەس، دەپ قارايدۇ.

- ئالجزىيەدىكى ئىسلام قۇتقۇزۇش ئالدىنقى سېپى ئالجزىيەنى دۇچ كىلىۋاتقان ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە باشقا كىرىزىسلىرىدىن قۇتقۇزۇشقا قادىر، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشتىكى يىگانە يول بولۇش ئېتىبارى بىلەن ئىسلامغا قايتىشقا چاقىرىدۇ. بۇ جەھەتتە ئۇ، مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىنىڭ قىسمەن تەسەۋۋۇرلىرىنى قوبۇل قىلغان بىر سەلەپى ھەرىكىتىدىن ئىبارەت.

- بۇ ھەرىكەتلەر نىگىزلىق مەسىلىلەردە خاتالىقلاردىن خالىي ئەمەس. ئەمما، ئۇ خاتالىقلار ئۇلارنىڭ ياخشىلىق ۋە ئىجابىي تەرەپلىرىنى يوققا چىقىرىۋەتمەيدۇ.

◆ يۇقىرىقىلاردىن ئىسلامنىڭ يۈكسەك شەرىئەت ۋە ساپ ئەقىدىگە ئىگە دىن ئىكەنلىكى روشەنلىشىدۇ. ئۇ ماھىيەتتە، پىرقە ۋە تەرىقەتلىرى يوق دىن. بۇ ھەقىقەتنى تەكىتلەش ئۈچۈن، ئارقا كۆرىنىشىنى مۇسۇلمانلارنىڭ بىلىشى زۆرۈر بولغان ماۋزۇلارنى ئوتتۇرىغا قويۇش مۇھىم بولۇپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن تەسەۋۋۇپ ۋە ئۇنىڭدىن خېمىر تۇرۇچ ئالغان بىرلىۋى، خەتمىيە، سەنۋى، تىيجانى ۋە شازىلى قاتارلىق تەرىقەتلەر توغرىسىدا توختالدىق. تەسەۋۋۇپ دەسلەپتە روھنى پاكلاپ، ئۇ ئارقىلىق يۈكسەلىشكە دەۋەت قىلاتتى. ئۇ بۇ ئارقىلىق شەھەر ھاياتىنىڭ باياشاتلىقىغا ئىنكاس قايتۇرغان بولاتتى. ئۇنىڭ ئەھۋالى زاھىدلىقنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ كەتتەتتى. ئۇنىڭغا قارىغاندا بەكلا ئاددى ۋە قولاي بولىدىغان زاھىدلىقنىڭ، نىگىزىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەرەققى قىلغانچە دىندا قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ئېقىمغا كىرىپ كەتكەن تەسەۋۋۇپ بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق ئىدى. چۈنكى سۇپىلار دىننى شەرىئەت ۋە ھەقىقەتتىن ئىبارت ئىككى قىسىمغا ئايرىدۇ. ئۇلار، شەرىئەتنى دىننىڭ تاشقى كۆرىنىشى ۋە ھەممە ئادەم كىرىدىغان ئىشك، ھەقىقەتنى بولسا، پەقەت تاللانغان ياخشى كىشىلەرلا يىتەلەيدىغان يۈشۈرۈن قىسمى، دەپ ئىزاھلايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ماۋزۇنى ئوقۇش جەريانىدا توختاپ ئۆتۈش مۇمكىن بولىدىغان نوقتىلارمۇ بار.

- سەنۋىلارغا كەلسەك، گەرچە ئۇلار شەيخ مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋاھابنىڭ سەلەپلىك دەۋىتىدىن تەسىر قوبۇل قىلغان بولسىمۇ، سالىھ كىشىلەر ۋە ئۆلۈكلەرنى ۋاستە قىلىشتەك خۇراپات، بىدئەتلەردىن خالى يېرىم ساغلام شەكىلدىكى تەسەۋۋۇپ ئېقىمىغا ئېغىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ خۇسۇستا، مۇكەممەل ئۇسۇلى بار. لېكىن، سەنۋى تەسەۋۋۇپتىن بەيئەت ئۇسۇلۇبى ۋە نەسەپ دەرىجىسى، قېرىنداشلىق دەرىجىسى، خاسلىق دەرىجىسى دېگەنگە ئوخشاش روھنى پاكلاش دەرىجىلىرىنى قوبۇل قىلغان. بۇلارنىڭ بىدئەت ئۇسۇلۇپ ۋە ۋەسلىلەر ئىكەنلىكىدە گەپ يوق.

- شازىلىيە - قىپقىزىل سۇپىزم تەرىقىتى بولۇپ، ئۇنىڭ بارلىق تەسەۋۋۇپ تەرىقەتلىرىنىڭ كۆپلىگەن پىكىر ۋە ئېتىقادلىرى بىلەن ئورتاقلىققا ئىگە تەرەپلىرى بار. گەرچە تىيجانلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاياتى دۇنيادا شەخسەن ئۇچىرىشىش ئىمكانىيىتى بارلىقىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان سەپسەتلىرى بولسىمۇ، باشقا جەھەتلەردە ئۇلار تىيجانلارغا ئوخشاپ كىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شەخسىيىتى توغرىسىدا چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەن خەتمىيەلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇلار بىلەن ئوخشاش.

- بىرلىۋىلار ئىنگىلىزلار مۇستەملىكىسى دەۋرىدە ھىندىستان يېرىم ئارىلىدا مەيدانغا كەلگەن. پەيغەمبەرلەر، ئەۋلىيالارغا، بولۇپمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەخسىيىتىگە دائىر مەسلىلەردە بەكلا چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەن.

- بۇلاردىن كېيىن، سۇپىزمنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان دىۋبەندىيە، سۇداندىكى مەھدىيە، ھىندىستاندىكى تەبلىغ جامائىتى ۋە تۈركىيەدىكى ئىلغار پىكىرلىك نۇرچىلارغا ئوخشاش دەۋەت جامائەتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق.

◆ ئاندىن، رادىكال جامائەتلەردىن، ئۆزلىرىگە ”مۇسۇلمانلار جامائىتى“ ياكى ئاممىۋىي ئاخبارات ۋاسىتىلىرى تەرىپىدىن ”كاپىرلىققا چىقىرىش ۋە

ياتلاشتۇرۇش“ جامائىتى دەپ نام بىرىلگەن جامائەتنى تەتقىق قىلىپ چىقتۇق. بۇ مىسىر تۇرمىلىرىدىكى قىيىناش، زىيانكەشلىك قىلىشلارغا قارشى مەيدانغا كەلگەن جامائەت بولۇپ، مىسىر ئىگىزلىكى ۋە ئۇنۋېرسىتېت ئۇقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا ئەگەشكۈچىلىرى كۆپەيگەن. بۇ جامائەت بىر گۇناھنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا تەۋبە قىلمىغان ھەرقانداق ئادەمنى كاپىر، دەپ قارايدۇ. ئاللاھنىڭ قانۇنى بىلەن ھۆكۈم قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ھۆكۈمدارلارنى، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمىگە رازى بولغانلىقى ئۈچۈن پۇقرالارنى، ھاكىم ۋە مەھكۇم (پۇقرا) لارنى كاپىر، دەپ قارىمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆلىمالارنى... كاپىرلار قاتارىغا چىقىرىدۇ.

◆ ئارقىدىن، ئىسلام خەلىپىلىكىنى تىرىلدۈرۈشكە چاقىرىدىغان مىسىردىكى ئىسلام جامائىتى ۋە ئىسلام ئازاتلىق پارتىيىسى (ھىزبۇتتەھرىر) قاتارلىق بىر قىسىم جامائەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئىسلام جامائىتى مىسىر ئەرەب جۇمھۇرىيىتىدە بۈگۈنكى مۇسۇلمانلار ھاياتىدىن يوقىلىپ كەتكەن پەرز - جىھادقا چاقىرىش ئۈچۈن مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، مەقسىتى ئىسلام دۆلىتى قۇرۇش، كېيىن خەلىپىلىك تىكلەشتىن ئىبارەت.

ئازاتلىق پارتىيىسى (ھىزبۇتتەھرىر) مۇ خەلىپىلىك تۇرغۇزۇشقا چاقىرىدۇ. بىراق، پەلەستىندە قورۇلغان بۇ پارتىيە تەرىپىدىن قانچىلىغان شەرىئى ئىجتىھادلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، كۆپ ساندىكى مۇسۇلمان ئۆلىمالىرىنىڭ تەنقىدلىشىگە ئۇچىرىغان.

◆ ئارقىدىن، غەربتىكى ئىرقچى جامائەتلەرنىڭ مىسالى سۈپىتىدە ”ئىسلام ئۈممىتى“ نى ئوتتۇرىغا قويدۇق. بۇ ئامېرىكىدىكى قارا تەنلىكلەر ئوتتۇرىسىدا مەيدانغا كەلگەن ۋە ئىسلامنى ئىرقچىلىق روھىي غالىپ كەلگەن بىر خىل خاس چۈشەنچىدە قوبۇل قىلغان ھەرىكەت بولۇپ، كېيىنكى كۈنلەرگە كەلگەندە ئەقىدىسىنى ئىسلاھ قىلىشقا باشلىغان.

◆ بۇلاردىنمۇ كېيىن، ئىسلامغا قارشى يۇشۇرۇن ھەرىكەتنىڭ ئەڭ مۇھىملىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئۇلار: يەزىدىيە، قىرامپتە، ئىسمائىلىيە، ئەنسار، بابىيە، بىرلۈبىيە، جۇمھۇرىيەت پارتىيىسى، ھەشاشىلار، دۇرۇزلار، قادىيانىيلار، ئەمەل، نۇسەيرىيە ۋە خۇمەينىيەلەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسلامغا دۈشمەنلىك قىلىش، ئۇنى يوق قىلىشتا ئورتاقلىققا ئىگە.

◆ كېيىن، دىنىي بولمىغان سىياسىي ئېقىملارنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئۇلار مۇسۇلمان دۆلەتلەردە مەۋجۇد پارتىيىلەر بولۇپ، بىزنىڭ ئۇلارنى بۇ بايقا كىرگۈزۈۋېتىشىمىزگە ئۇلارغا ئەزا كىشىلەرنىڭ مۇسۇلمانلار بولغانلىقى سەۋەپ بولدى. ئويغىنىش شامىلى - بولۇپمۇ كوممۇنىزىم يېقىلغاندىن كېيىن - ئۇنىڭ بەزى بۆلەكلىرىنى سەگىتىشكە باشلىدى. تۆۋەندە بۇ پارتىيىلەرنىڭ مۇھىملىرى ئوتتۇرىغا قويلىدۇ:

- ئەرەب مىللەتچىلىكى: بۇ مۇتەئەسسەپ سىياسى ھەرىكەت بولۇپ، ئەرەبلەرنى ئولۇغلاش ۋە ئۇلار ئۈچۈن، دىننىڭ ئورنىغا تارىخ، تىل، قان، ئورۇقداشلىق قاتارلىق ئامىللار ئاساسىدا بىرلىككە كەلگەن بىر دۆلەت قۇرۇشقا چاقىرىدۇ.

- مىسىر ۋە كىل (ئەلچى) پارتىيىسى: مىسىرنىڭ خەلق پارتىيىسى بولۇپ، كونكىرت دىنى يۆنىلىشى يوق. ئۇ 1952 - يىلىدىكى ئىنقىلابتىن ئىلگىرى كۆپ سانلىقلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان پارتىيە ئىدى. ئۇ ھازىر "يېڭى ۋەكىل (ئەلچى)" نامىنى قوللىنىۋاتقان بىر ئۆكتىچى پارتىيە. ئۇنىڭ دەسلەپكى قۇرغۇچىلىرى، بولۇپمۇ سەئىد زەغلۇل سىكولارىزىملىق يۆنىلىشى بار، ئاياللارنى غەرب ئوقۇمىدىكى مەنىسى بويىچە ئازات قىلىش تەرەپدارلىرىدىن ئىدى. بۇ پارتىيە ئۆزىگە مۇئەييەن ئەقىدە تەسەۋۋۇرى بەلگۈلىمىگەن.

- ئاياللار ئازادلىق ھەرىكىتى: بۇ سىكولارىزم ئېقىمىدىكى ھەرىكەت بولۇپ، مىسىردا مەيدانغا كەلگەن ۋە نۇرغۇن ئىسلام ئەللىرىگە تارقالغان. ئۇ، ئاياللارنى ئىسلامىي ئەدەب - ئەخلاقىدىن ۋاز كېچىشكە، ئېچىۋېتىشكە، ئىسلام ئەھكاملىرىغا قارشى ئىسيان قىلىشقا، تالاقنى تىزگىنلەشكە، كۆپ خۇتۇنلۇق بولۇشنى چەكلەشكە، مىراسقا باراۋەر بولۇشقا ۋە ھەرقانداق ئىشتا غەرب ئاياللىرى بىلەن ئوخشاش ئېقىمدا يۈرۈشكە چاقىرىدۇ. ئاللاھ تائالا ئاياللارنىڭ ئۆزلىرىگە ئىسلام ئەقىدىلىرىنى دوست تۇتۇشىنى، ئۇ ئارقىلىق پەزىلەتنى جانلاندۇرۇشىنى ۋە ئەشۇ ھەرىكەتنىڭ بارلىق جەرياندا ئاياللارنىڭ ئىسلامغا قايتىشىنى خالايدۇ. بىراق، ناھايىتى تاسادىپىكى، قىسمەن قەلەملەر (قەلەمكەشلەر) بۇ خىلدىكى ھەقىقەتكە قايتىشىنى "قالاقلىق" دەپ تەسۋىرلەپ، ئۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بۇ ۋەيرانە ھەرىكەتنىڭ ئارقا كۆرىنىشى بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن، شۇنداق قەلەملەرگە ھۆكۈم قىلىش ئوقۇرمەنلەرگە قالدۇرىلىدۇ.

- كوردىستان دېموكراتىك پارتىيىسى: بۇ، تۈركىيەدىكى سالامەت پارتىيىسىنىڭ دەل ئەكسىچە بولۇپ، سىكولارىستىك ۋە كومىنىستىك پارتىيە قاتارىدا سانلىنىدۇ. بۇ پارتىيە، ئىران دۆلىتى ئىچىدە كورد خەلقى ئۈچۈن ئاپتونۇمىيە ۋە ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ.

- سۈرىيە مىللەتچى پارتىيىسى: بۇ پارتىيە ئۆزىنى ئەرەب مىللەتچىلىكىدىن مۇستەقىل دەپ قارايدۇ ۋە سۈرىيە مىللەتچىلىكىگە چاقىرىدۇ. بۇ پارتىيەنىڭ ئەزالىرى دىنغا بار كۈچى بىلەن قارشى تۇرىدۇ.

- پانچاسىلا ھەرىكىتى: بۇ ھىندىنوزىيە سابىق باش ۋەزىرى سوكارنو تەرىپىدىن 1954 - يىلى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەندىن كېيىنلا ئېلان قىلىنغان بەش ئاساسىي پرىنسىپتىن ئىبارەت بولۇپ، ھىندىنوزىيە مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ئىسلام ئەقىدىسى ئورنىغا بۇ پرىنسىپلارنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن مېڭىشى ئۈچۈن ئۇنى ھىندىنوزىيە دۆلەت دەستۇرىغا كىرگۈزگەن.

- ئەرەب سوتسىيالىستىك تىرىلىش پارتىيىسى: بۇ سىكولارىستىك مىللەتچى پارتىيە بولۇپ، ئەرەبلەرنىڭ ئەخلاقى ۋە چۈشەنچىلىرىنى ھەر قانداق شەكىلدىكى ئىسلامىي پىكىردىن يىراق ھالدىكى سوتسىيالىستىك ئېقىمغا ئايلاندۇرۇش ۋە يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئومۇمىيۈزلۈك ئىنقىلاب ئېلىپ بېرىشقا چاقىرىدۇ.

- ناسىرىيە ھەرىكىتى: بۇمۇ بىر ئەرەب مىللەتچىلىك ھەرىكىتى بولۇپ، جامال ئابدۇنناسىرنىڭ ھۆكۈمدارلىق مەزگىلىدە مەيدانغا كەلگەن ۋە ئىسمىنى ئابدۇنناسىرنىڭ ئىسمىدىن ئالغان. ئابدۇنناسىرنىڭ ئەركىنلىك، سوتسىيالىزم ۋە

بىرلىك ئىدىيىلىرىنى ئۆزلىرىگە يېتەكچى قىلغان. بۇ باشقا بارلىق ئەرەب سولچىل
پارتىيىلەرنىڭ ئورتاق ئىدىيىسى ئىدى.